

УДК [339.94:330.341.1]:304.44

Л.І. Федулова, *д-р екон. наук*

Інститут економіки та прогнозування НАН України

СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ВЗАЄМОДІЇ ТА ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ І РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ В ІННОВАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ

У статті розкрито пріоритетність соціальних питань у розвитку інтеграційних процесів. Запропоновано та обґрунтовано напрями поліпшення соціальної спрямованості взаємодії України та Республіки Білорусь в інноваційно-технологічній сфері.

Ключові слова: інтеграція, інноваційно-технологічна сфера, соціальна спрямованість, організаційна взаємодія.

Економічний розвиток постіндустріального суспільства стає залежним від соціального розвитку. Ретроспектива розвитку міжнародного співробітництва, особливо у сфері економічних відносин, вказує на необхідність створення передумов для реалізації ідей інтеграції. У цьому контексті питання щодо зростання добробуту в результаті економічного співробітництва, що набули в інтеграційних моделях загального характеру, можуть розглядатися, за певних обставин, як критерії визначення сутності та оцінки цього процесу на рівні країн СНД.

Водночас, подальший розвиток інтеграції й приєднання до Європейського Союзу великої групи держав Центральної та Східної Європи виявили проблеми в соціальній сфері, пов'язані, зокрема, з масовою міграцією робочої сили з відносно слаборозвинених регіонів Європейського Союзу в більш розвинені центри. Дане явище спонукало до застосування додаткових зусиль урядів країн ЄС у правовому регулюванні соціальної сфери.

Досвід становлення й формування принципів Європейської спільноти показує, що саме соціальна складова все більшою мірою визначає темпи, характер та ефективність економічних процесів, стає надійним стабілізатором суспільного розвитку. Основою ж такого розвитку є інтелектуальний ресурс, про що засвідчувала Лісабонська стратегія (прийнята на Саміті 2000 р.), в якій визначалась програма зростання і розвитку країн Європейського співтовариства на найближчі десять років [1]. З-поміж іншого, ця стратегія визначала й своєрідну рамкову концепцію створення соціально-культурних умов, які б сприяли позитивній динаміці побудови суспільства знань. Основними

пріоритетами Лісабонської стратегії були визнані: 1) підвищення конкурентоспроможності (шляхом інвестицій в наукові дослідження і зміцнення єдиного ринку); 2) зайнятість (наголос на створенні робочих місць, покращенні пропозиції на ринку праці, інвестиціях у людські ресурси); 3) вдосконалення соціального захисту, пенсійної системи і охорони здоров'я; 4) забезпечення більш високого і сталого економічного зростання (через стимулювання інвестицій у нові технології і розвиток інноваційного бізнесу).

І хоча зазначена Стратегія зазнала критики в частині недосяжності більшості заявлених цілей та була відкоригована, ідея щодо формування соціальної платформи інтеграційних процесів залишилася й до цього часу використовується при розробці й ухвалі стратегічних документів. Так, прийнята не так давно **Стратегія "Європа 2020"** передбачає розвиток країн ЄС за такими 7 пріоритетними напрямками діяльності:

– "Інноваційний союз" для поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень та інновацій, щоб гарантувати, що інноваційні ідеї будуть використані в товарах і послугах, що буде сприяти економічному зростанню й створенню нових робочих місць;

– "Рух молоді" для посилення результативності освітніх систем і сприяння залученню молодих людей на ринок праці;

– "План розвитку цифрових технологій в Європі" для прискорення повсюдного розвитку високошвидкісного Інтернету й надання можливостей участі в загальному цифровому комерційному просторі для приватних фізичних і юридичних осіб;

– "Доцільне використання ресурсів у Європі", щоб зробити економічне зростання незалежним від ресурсів, сприяти переходу на економіку з низьким вмістом вуглецю, збільшити використання джерел поновлюваної енергії, провести модернізацію транспортного сектору й забезпечити розумне використання джерел енергії;

– "Промислова політика, спрямована на глобалізацію" для поліпшення підприємницького середовища, особливо для середнього й малого бізнесу, для підтримки розвитку потужної й стійкої промислової бази для глобалізації;

– "План щодо розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць", щоб зробити модернізацію ринків праці, дати людям можливість одержувати нові знання й навички, щоб збільшити можливість працевлаштування, поліпшення співвідношення попиту та пропозиції на ринках праці, включаючи трудову мобільність;

– "Європейська політика проти бідності", щоб соціальна й територіальна взаємодія була поширена на всій території, а досягнення у сфері економічного розвитку й зайнятості населення допомагали знижувати рівень бідності по всьому ЄС.

Зміцнення почуття європейської солідарності, організаційне оформлення інтеграційного процесу, спроби через єдиний механізм знайти засоби вирішення різнопланових проблем, у тому числі стосовно соціального виміру, одержали відбиття в перших офіційних документах, договорах, що оформили установи Європейського об'єднання вугілля й сталі (ЄОВС), Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом).

Важливим аспектом даної проблеми є взаємодія політикуму та наукового співтовариства в забезпеченні соціальних цілей. Так, політики насамперед ініціюють формування інфраструктури: створення системи базисних соціально-економічних індикаторів країн ЄС, пріоритети європейської наукової політики тощо. Наукове співтовариство висуває пропозиції щодо створення загальноєвропейських інструментів, що забезпечують зростання наукового потенціалу ЄС і підвищення якості досліджень, серед яких: залучення молоді до R&D [2]; формування "міжнародної наукової суперліги" – загальноєвропейських дослідницьких центрів і мережі проектів вищого класу ("excellence centres" і "excellence net" [3]; етичні норми наукових досліджень (особливо, в біотехнологічних НДДКР) і т. ін.

Суттєвий вплив на характер і особливості зазначеної вище взаємодії має глобалізація, яка на початку ХХІ ст. стала ключовим поняттям у сучасному світі. Незважаючи на існування суперечливих думок стосовно її змісту й сутності, спільним з точки зору учених є визнання, що на даний час зросла загальнопланетарна єдність людства, відбувається становлення єдиної цивілізації й нового планетарного стилю мислення.

Однак глобалізація економічних, політичних, соціальних, культурних процесів у сучасному світі породила і низку серйозних проблем: політичних, демографічних, екологічних і т. ін. Виникла проблема самого "виживання людства", сутність якої А. Печчеї сформулював так: "... проблема людського виду на даному щаблі його еволюції полягає в тому, що він виявився цілком нездатним у культурному відношенні йти в ногу і цілком пристосуватися до тих змін, які сам вніс у цей світ" [4]. Учений закликав до зміни соціальних установок особистості й суспільства, переорієнтування людства з ідеології поступального зростання виробництва і споживання матеріальних цінностей на духовне удосконалення.

Недооцінка соціальної бази інтеграційних процесів, відведення людині ролі об'єкта, а не суб'єкта інтеграційного процесу й самої соціальної політики, сформованої у верхніх ешелонах влади, наявність проблем, а подекуди й відмінностей у рівні соціального захисту й соціального забезпечення в державах при укладанні договорів викликає непорозуміння, а то й взагалі позбавляє наміри співпраці мотиваційного механізму для його виконавців. Загалом, делегування на наднаціональний рівень права вирішувати соціальні проблеми, пов'язані із науково-технологічною співпрацею, утримує від підтримки інтеграції багато соціальних груп.

У цьому контексті, як зазначив М. Хазін, ключове питання, "що постає перед будь-яким дослідником людського суспільства, незалежно від того, чи представляє він комерційну структуру, що повинна розбудовувати свою стратегію на досить тривалий строк, або державну, або наукову, – це які фактори будуть визначати напрями руху. І в яких термінах їх можна описати. Проблема тільки в тім, що поки незрозуміло, як у поточній ситуації така система цінностей повинна виглядати. Ми не Чехія й навіть не Польща, які просто змогли собі дозволити приєднатися до чергового сильного партнера в розрахунку, що за лояльність вони одержать "пирогов й пампушки". Щось справді було отримано, але як будуть складатися справи в майбутньому – велике питання" [5].

Соціально-організаційне управління інноваційними процесами означає розбудову багаторівневої структури соціального впливу: від цілеспрямованої державної політики до ефективного менеджменту кожного конкретного інноваційного проекту. При цьому державний рівень повинен бути тісно пов'язаний із практикою управління в організаціях. З одного боку, він повинен акумулювати у своїх основних програмних документах і заходах досвід саморозвитку інноваційної діяльності, з іншого боку – визначати її можливості й перспективи.

Для обґрунтування зазначеної ідеї, звернемося до напрацювань наукової думки. З кінця ХХ ст. формувалася самостійна соціологічна галузь інноватики, що інтегрує соціальні, економічні й управлінські підходи. Пріоритетність у розробці методологічних і концептуальних основ інноватики належить західним соціологам (В.-А. Лундвал, Р. Вітли, Л. Віннер та ін.) [6–8]. Їхні наукові інтереси були зосереджені на внутрішньоорганізаційній і міжорганізаційній соціальній взаємодії в процесі здійснення інноваційної діяльності, ролі соціально-економічних зв'язків і мереж, глобального соціоекономічного моделювання інноваційного процесу.

Сьогодні розширення тематичних напрямів соціологічної інноватики відбувається також за рахунок привернення уваги до нових об'єктів – наукомістких виробничих підприємств малого й середнього бізнесу. Наприклад, згідно з О. Пригожиним, методологічною основою соціологічного забезпечення технологічних інновацій повинна бути взаємоадаптація кожного нововведення й соціально-організаційних пропозицій, оскільки зазначене пов'язано з неминучим виникненням негативних наслідків для персоналу (соціальної напруги, пов'язаної із переміщенням працівників і зміною змісту праці; соціальних витрат типу втрати статусу й вивільнення працівників; соціальних стимулів й т. ін.) [9].

Сьогодні, коли все більша кількість організацій у світі функціонує у високоінтелектуальних, інтенсивно відтворюючих нове знання галузях промисловості (на відміну від традиційних, трудомістких галузей), володіння знаннями виокремлюється в особливий напрям соціально-економічних наук, посилюючи зростання ролі нематеріальних соціальних активів як рів-

ноправного економічного ресурсу. Володіння знаннями і компетенції корелюють у персоналу інноваційних організацій з мотивацією до праці й орієнтацією на самонавчання. Отже, технологічні інновації й соціальні фактори співіснують у руслі взаємозалежних і стимулюючих один одного соціально-економічних процесів.

З цих позицій, дослідження інтеграційних процесів у науково-технологічній та інноваційній сфері на прикладі України і Республіки Білорусь з позицій соціальної складової бачиться актуальним. Поряд з необхідністю вирішення традиційних соціальних проблем на передній план виступають проблеми, пов'язані з інноваціями, – проблеми соціальної безпеки, соціальної екології, нейтралізації негативних наслідків глобалізації.

Взаємодія між Україною й Білорусією в останні роки багато в чому залежить від характеру протікання інтеграційних процесів в рамках СНД – з одного боку, та взаємовідносин окремо України й РФ, та Білорусі й РФ – з іншого. У зв'язку із цим процеси взаємодії слабо виражені й мають великий потенціал, за умови врахування саме соціальних установок.

Стосовно особливої ролі Російської Федерації, досить влучно сказано Р. Грінбергом: "Простір колишнього СРСР стрімко перетворюється з "ближнього зарубіжжя" Росії в зону найгострішої міжнародної конкуренції. Претензії Російської Федерації на особливі відносини з країнами даного регіону як життєво важливі для її національно-державних інтересів уже не поділяються світовим співтовариством. У СНД Росія виступає сьогодні не як безумовний лідер, а лише як один із багатьох політичних центрів й далеко не самий потужний економічний гравець. Вибудовувати систему відносин з найближчими сусідами доводиться тепер у менш сприятливій геополітичній обстановці, ніж це було в перше десятиліття після розпаду СРСР, і весь комплекс питань політичного, воєнно-стратегічного й економічного співробітництва Російської Федерації на просторі Співдружності здобуває широкий міжнародний контекст" [10].

На сучасному етапі зусилля інститутів обох держав повинні бути спрямовані на формування активної соціальної бази суспільства країн, що спирається на взаємозв'язок широких соціальних чинників. Такі соціальні проблеми, як, наприклад, забезпечення зайнятості, вимагають напруги при прийнятті рішень по всіх параметрах діяльності країн. І, як доводить практика, не тільки проблема ліквідації масового безробіття, але й багато інших, пов'язаних, наприклад, із проривами в системах освіти, професійної підготовки й перекваліфікації кадрів, дотриманням основних прав (рівність чоловіків і жінок у професійному житті, соціальний захист людей похилого віку та інвалідів та ін.) далеко не завжди знаходять успішне вирішення в стратегічних програмах країн.

Слід зазначити, що спільне для всіх країн колишнього соцтабору є те, що їхній двадцятилітній досвід трансформації показав відсутність єдиного

шляху, загальноприйнятих механізмів і однозначної мети переходу до суспільства нового типу. Копіюючи окремі фрагменти досвіду інших країн, без застосування чіткої стратегії і врахування соціальних потреб, за весь цей період країни не просунулися вперед, а особливо в головному – створенні моделі кращого життя для людей. І навіть через десятиліття країнам СНД так і не вдалося виробити загальну ідеологію стосовно завершення перехідного періоду, що можливо лише шляхом глибокої економічної інтеграції держави у світогосподарські зв'язки й одержання визнання світовим співтовариством як країни ринкової демократії.

Інтеграція України й РБ у частині розвитку міждержавного інноваційного співробітництва є історично об'єктивним процесом. По-перше, інноваційний розвиток передбачає формування нових національних технологічних систем і поглиблення компетенції кожної країни в результаті розвитку здатності щодо створення принципово нових товарів і їх просуванню на відповідні ринки. Отже, поглиблення національної інноваційної компетенції (спеціалізації) підсилює необхідність у взаємодоповнюючій взаємодії між державами. По-друге, створення принципово нових товарів у сучасних умовах можливе тільки на основі розвитку фундаментальних досліджень, і насамперед на стику наукових дисциплін. З огляду на значні витрати, високий ризик і невизначеність комерційних результатів, характерних для багатьох напрямів фундаментальних досліджень, об'єднання зусиль, інтелектуального й фінансового капіталу, усунення дублювання дорогих досліджень, а також прискорення дифузії технологій, що мають високий комерційний ефект на ринку, стають важливими факторами успіху інноваційної діяльності кожної з держав.

Стосовно реальності, то відносна інноваційна активність білоруських підприємств є вищою, ніж українських. Протягом 2005–2009 рр. у Республіці Білорусь інноваційна активність коливалася в діапазоні 12,1–17,8%, в Україні – 8,2–11,5%. Абсолютний обсяг витрат на технологічні інновації в обох країнах протягом 2005–2008 рр. зростав, а у 2009 р. впав, що, вочевидь, стало наслідком погіршення фінансового стану інноваторів через загальну економічну кризу. Натомість у Республіці Білорусь витрати на технологічні інновації в перерахунку на душу населення протягом усього досліджуваного періоду є значно вищими, ніж в Україні (зокрема, в кризовому 2009 р. вони становили 39,5 дол. США в Республіці Білорусь та 21,7 дол. США в Україні). Стан зовнішньої торгівлі високотехнологічними послугами України з Республікою Білорусь у розрізі окремих видів послуг на фоні аналогічного процесу з Російською Федерацією та ЄС майже нульовий, що вказує, перш за все, на відсутність стратегії зовнішньоекономічної діяльності України, адекватної викликам сьогодення, коли в провідних країнах світу акцент у товарному обігу ставиться на наукомісткі товари та послуги.

В умовах України системне досягнення соціальних цілей на основі новітнього технологічного базису полягає в переході економіки від експортно-

сировинного до інноваційного соціально орієнтованого типу розвитку, що дозволить різко розширити конкурентні переваги національної економіки за рахунок нарощування її порівняльних переваг у науці, освіті і високих технологіях і на цій основі задіяти нові джерела економічного зростання та підвищення добробуту. За таких умов, джерелом високих доходів, зокрема, стає не тільки можливість одержання ренти від використання природних ресурсів, обумовленої сприятливою світовою кон'юнктурою, але й виробництво нових ідей, технологій і соціальних інновацій.

У такій постановці питання реалізація соціальних цілей економічного розвитку має низку якісних і кількісних характеристик, зокрема: 1) опертя на технологічну модернізацію традиційних секторів національної економіки (сировинного, аграрного і транспортного) забезпечує випереджальне збільшення обсягу продукції галузей високих переділів; 2) перетворення інновацій на провідний фактор економічного зростання у всіх секторах економіки спричиняє підвищення продуктивності праці в секторах, що визначають національну конкурентоспроможність і забезпечують зниження енергоємності; 3) прискорюється результативний процес формування нового формату економіки – економіки знань.

Згідно з теорією економічної динаміки, перші два десятиліття XXI ст. – це період спадної хвилі п'ятого кондратьєвського циклу і падаючої ефективності пов'язаного з ним технологічного укладу. Прогнозується, що в найближчій перспективі (приблизно 2010–2025 рр.) світ очікує ряд глобальних криз, перші ознаки яких ми вже переживаємо. Насамперед це більш глибока, ніж у 2007–2008 рр., економічна та інноваційно-технологічна криза, пов'язана з майбутньою зміною кондратьєвського циклу в 2020-х рр. (початок шостого технологічного укладу). Уже сьогодні помітними стають ознаки екологічної, продовольчої і геополітичної кризи. Серед причин, що їх породжують: прискорене зростання споживання викопного палива (нафти, газу і вугілля), посилення теплового забруднення навколишнього середовища, брак продовольства, що спричиняє подальше зростання цін на продукти харчування. Людство вимагає пошуку та реалізації *нових технологічних рішень* в енергетиці, автомобільній промисловості, цивільному будівництві, сільському господарстві і т. ін., які були б не тільки спрямовані на розвиток бізнесу й одержання прибутку для конкретного підприємства, але й одночасно слугували б збереженню і захисту екології, забезпеченню якості життя, тобто сприяли результативному досягненню соціальних цілей розвитку.

За таких умов концепція взаємодії між Україною й Республікою Білорусь має ґрунтуватись на принципах домінуючого впливу соціальної сфери як джерела послуг. У соціальній сфері значна роль повинна приділятися інноваційним відносинам, пов'язаним із суспільним відтворенням результатів функціонування її галузей. Інноваційні відносини характеризуються тим, що вони виступають проміжною ланкою між наукою й виробництвом і є особли-

во ризикованою сферою інвестицій з тривалим періодом вкладень. Зазначені особливості породжують головну проблему інноваційних відносин соціальної сфери – протиріччя між зростаючою потребою в інноваціях і існуючими організаційно-економічними відносинами.

Окрім того, активізація господарських зв'язків у різних формах (двосторонніх і багатосторонніх) і на різних рівнях (державному й рівні бізнесу) між Україною й Білорусією можлива в умовах небажання України інтеграційного зближення й до формування міждержавного союзу з Росією як мінімум у формі митного союзу.

Стратегія господарської й у тому числі інноваційної взаємодії між двома країнами повинна спрямовуватися на поступове посилення ступеня взаємозалежності й взаємодоповнюваності економік обох країн на внутрішньому ринку Співдружності, що може створити сприятливі передумови для переходу надалі до більш тісних, інтеграційних форм співробітництва. Вона передбачає також тісне співробітництво на зовнішніх ринках по цілому ряду товарів, насамперед продовольчих, машинобудування та ін.

У рамках СНД зазначений напрям співробітництва може також бути реалізований як на двосторонній, так і на багатосторонній основі, у поєднанні міждержавного рівня взаємодії й рівня господарюючих суб'єктів, з підключенням організаційних структур, що вже існують у рамках СНД, – галузевих асоціацій співробітництва, ділових рад, Енергетичної ради СНД, Транспортної ради й ін. Воно повинне підкріплюватися відповідними міждержавними й міжурядовими угодами, що передбачають особливий механізм для виробничої кооперації (пільгові умови поставок для кооперованої продукції). При цьому пріоритетними напрямами галузевого співробітництва варто визнати такі проекти, що ведуть до формування загальних секторальних внутрішніх ринків (пов'язаних із задоволенням попиту вітчизняних виробників системують галузей промисловості) та дозволяють вирішити соціальні проблеми, перш за все – створення нових робочих місць.

Для реалізації соціально орієнтованої інноваційної політики варто виділяти головні пріоритети фінансової й економічної стабілізації (головним чином, пов'язані з реальним сектором економіки й розвитком високотехнологічного виробництва), а також провідні напрями розвитку економіки на основі інноваційної стратегії. При цьому, важливо досягти стабільності й погодженості соціально-економічних систем. Держави, маючи очевидні конкурентні переваги, що полягають не тільки в природних багатствах і багатогалузевій промисловості, але й у науково-технологічному потенціалі й кваліфікованих кадрах, маючи у своєму розпорядженні наукову базу, повинні виробляти наукоємну продукцію.

Стимулювання розвитку кооперації й інтеграції науки й виробництва держав є головним напрямком державної підтримки становлення наукоємних галузей. Прискоренню розвитку високотехнологічних галузей будуть

сприяти міждержавні програми становлення й розвитку інфраструктури, що обслуговує інноваційний процес. Варто вжити заходів щодо організації обміну інформацією, яка відповідає потребам технологічної й структурної перебудови. Доцільним було б створення міждержавної системи інформаційних центрів, що займаються збором і аналізом інформації, необхідної для здійснення інноваційними підприємствами як стратегічного планування, так і поточного керування.

Ще один важливий напрям взаємодії – розвиток системи підготовки наукових та інженерних кадрів і фахівців у галузі менеджменту інновацій і управління власністю; розробка однакових вимог до наукових і інженерно-технічних кадрів, організаторів виробництва й технічного персоналу, а також освітніх стандартів для професійної підготовки, підвищення кваліфікації й атестації фахівців у галузі інноваційної діяльності й передачі технологій. Для реалізації соціальних положень спільних програм співробітництва особлива увага повинна бути приділена створенню механізмів для ефективно мобільності наукових, інженерно-технічних кадрів, а також молодих дослідників, що слугуватиме основою для інтеграції інноваційного простору, створення конкурентного ринку праці, підвищення кваліфікації фахівців, зайнятих в інноваційній сфері, поширенню передового досвіду у сфері менеджменту інновацій і створенню професійного співтовариства інноваторів.

Сучасну соціально-економічну політику держав доцільно розробляти виходячи з необхідності: проведення інституціональних перетворень, що забезпечують розвиток людського капіталу, підвищення ефективності освіти, охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, поліпшення житлових умов, розвитку сфери культури; зниження залежності економічного зростання від експорту паливно-сировинних товарів, розвитку внутрішнього попиту й конкуренції на товарних ринках; підвищення захищеності приватної власності, удосконалення економічних інститутів, послідовного зниження ролі держави як власника промислових і фінансових активів; значного зростання інноваційної активності й прискорення технологічної модернізації галузей економіки, стимулювання підвищення ресурсо- й енергоефективності; розвитку виробничої інфраструктури; забезпечення макроекономічної збалансованості, скорочення бюджетного дефіциту, зниження рівня інфляції й процентних ставок, стабільності грошової одиниці й підвищення її міжнародної привабливості; підвищення ефективності й надійності банківської системи, формування сталого фінансового ринку.

Для України буде цікавим досвід розробки та реалізації Національної стратегії сталого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р. (НССР-2020) [11]. Уперше НССР Республіки Білорусь була розроблена і схвалена Урядом країни в 1999 р. Вона ґрунтувалася на ідейних принципах і методологічних підходах "Порядку денного

на XXI століття", визначених Конференцією ООН з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). НССР-2020 покликана врахувати зміни, що сталися в країні і світі за останні роки, а також найважливіші програмні документи, прийняті в Республіці Білорусь, нові міжнародні виклики, у тому числі Декларацію тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийняту Генеральною Асамблеєю 8 вересня 2000 р., Політичну декларацію і План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні щодо сталого розвитку в Йоганнесбурзі (вересень 2002 р.) та ін.

Стратегічні цілі, етапи і сценарії переходу країни до сталого розвитку, найважливіші напрями і шляхи переходу білоруської економіки до стійкого розвитку знаходяться в системі "людина – довкілля – економіка". Зокрема, в зазначеній стратегії зазначено, що *білоруська модель соціально орієнтованої ринкової економіки в її завершеному вигляді – це високоефективна економіка з розвиненим підприємництвом і ринковою інфраструктурою, дієвим державним регулюванням, що зацікавлюють підприємців в розширенні і вдосконаленні виробництва, а найманих працівників – у високопродуктивній праці [11]*. Найважливішими завданнями забезпечення сталого розвитку Білорусі є перехід на інноваційний шлях розвитку, реалізація загальносистемних перетворень економіки і суспільства.

Таким чином, неоліберальній моделі глобалізації протиставляється полярна *гуманістично-ноосферна модель*, яка спирається на принципово новий підхід до змісту, тенденцій розвитку і наслідки глобалізації та становлення постіндустріальної цивілізації, що породжує епохальні і базисні інновації. За цією моделлю належність тієї чи іншої країни до типу суспільства, світової цивілізації вимірюється не стільки її багатством, рівнем економічного та технологічного розвитку, скільки характером соціально-економічного устрою, складом соціокультурних цінностей. В основі даної моделі – концепція гуманістично-ноосферного постіндустріального суспільства, в центрі якого – гідні становище і рівень життя людини, раціональна еволюція природи та суспільства [12].

На думку білоруських авторів [13], якщо немає випереджального накопичення в нематеріальній сфері, особливо в самій людині, її розумі, знаннях, науці, освіті, культурі, не можна сподіватися на зростання ВВП, підвищення ефективності в матеріальному та нематеріальному виробництві. У цьому сутність *ноосферної економіки*, яку автор трактує як "розумний засіб суспільного відтворення товарів, робіт та послуг на основі вдосконалення системи корпоративних інноваційних виробничих відносин та переважно постіндустріальних продуктивних сил з відповідними критеріями ефективності: розвитком особистості людини, збереженням природи для майбутніх поколінь, сталим зростанням ВВП і його розумним розподілом між відносно багатими та відносно бідними членами суспільства та із максимальною зайнятістю працездатного населення в соціально орієнтованій макроструктурній еконо-

міці" (див. 13, с. 16–17). В основу теорії розвитку економіки і соціальної політики покладено системне використання трьох основних фундаментальних соціально-економічних теорій цивілізаційного розвитку людства: ноосферної теорії (пріоритетний розвиток розуму людини та інноваційної діяльності), неомарксистської теорії (розвиток науки як головної продуктивної сили, яка використовуючи різні форми власності, забезпечить стійке зростання ВВП – знову створеної вартості на основі структурного принципу "золотого перерізу"); неокенсіанської теорії з її уявленнями про сильну та ефективну роль держави в суспільному відтворенні системи Природа – Людина – Суспільство з максимальною зайнятістю працездатного населення.

Глибоким переконанням більшості вчених є той факт, що чим вищий рівень технологічного виробництва і всієї людської діяльності, тим вищим повинний бути ступінь розвитку самої людини, її взаємодії з навколишнім середовищем. Формується нова гуманістична культура, у якій людина повинна розглядатися як самоціль суспільного розвитку. Звідси підвищені вимоги до особистості: у ній повинні поєднуватися висока кваліфікація, компетенція у своєму фаху із соціальною відповідальністю і загальнолюдськими моральними цінностями.

Здійснений нами аналіз стану науково-технологічної взаємодії України й Білорусі свідчить про різний обсяг науково-технічної інформації, зниження темпів спільного вирішення науково-технічних проблем, взаємної залежності в коопераційних постачаннях комплектуючих і технологічного устаткування. Також встановлено, що в ряді ситуацій такій взаємодії перешкоджає негармонійне законодавство і відсутність заходів підтримки співробітництва на міждержавному рівні. При цьому міждержавна кооперація як могутній додатковий імпульс розвитку потенціалу країн недооцінюється на державному рівні, що відбивається ослабленням міжфірмового співробітництва. Відсутність програм підтримки підприємств, що прагнуть до співробітництва, може сприяти втраті цього найціннішого і якісного ресурсу розвитку.

Та все ж для об'єктивності оцінки індикаторами взаємодії та інтеграції між країнами серед загальноекономічних та інноваційних показників обов'язково повинні бути соціальні показники, що характеризують розвиток процесів у динаміці. Так, на основі статистичних даних у період з 2005 по 2010 рр. порівняльні значення цих показників є такими (табл. 1). Як бачимо, незважаючи на ресурсні можливості, соціальний розвиток країн має багато в чому схожі тенденції. Розвиток і формування людського капіталу спирається на соціальні інвестиції, виражені в грошовій або іншій формі й у сумі, що акумулює фінансові й нефінансові вкладення держави й власників людського капіталу. В Україні й Білорусі спостерігається високий рівень бідності, що обмежує можливості формування людського капіталу як провідної компоненти національного багатства.

Таблиця 1

Соціальні показники розвитку економіки України та Республіки Білорусь

	Роки											
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	Україна*					Білорусь***						
1. ВВП у розрахунку на одну особу, дол. США*	5605	6058	6578	6766	5763	****	8541	9436	10278	11356	****	****
2. Реальний наявний дохід, % до попереднього року*	123,9	111,8	114,8	107,6	90,0	****	118,1	115,9	113,1	111,8	103,7	114,8
3. Індекс споживчих цін*	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	108,0	106,6	112,1	113,3	110,1	109,9
4. Рівень та структура зайнятості, а саме:												
економічно активне населення всього, тис. осіб	22280,8	22245,4	22322,3	22397,4	22150,3	22051,6	4490,6	4534,4	4566,9	4654,2	4686,1	4705,1
Зайняті, тис. осіб	20680,0	20730,4	20904,7	20972,3	20191,5	20266,0	4414,1	4470,2	4518,3	4610,5	4643,9	4665,9
Безробітні, тис. осіб	1600,8	1515,0	1417,6	1425,1	1958,8	1785,6	67,9	52,0	44,1	37,3	40,3	33,1
5. Рівень освіти населення** (індекс рівня освіти)	0,946	-	0,960	-	-	0,795	0,956	-	0,961	-	-	0,683

Продовження табл. 1

6. Показники стану навколишнього середовища:												
– викиди забруднюючих речовин стаціонарними джерелами в атмосферне повітря, усього, тис. тонн	4464,1	4822,2	4813,3	4524,9	3928,1	4131,6	403,7	423,3	408,2	397,0	457,2	377,1
– викиди діоксиду вуглецю, млн тонн	152,0	178,8	184,0	174,2	152,8	165,0	104,4	107,7	92,9	86,7	74,6	75,1
– утилізовано (оброблено) забруднюючих речовин, тис. тонн	863,4	847,9	1031,2	918,9	825,9	145710,7	2632,3	2474,0	2340,1	2262,8	1796,4	2636,6
7. Рівень та динаміка міграційних процесів, (міжнародна), сальдо міграції	1168	1304	1335	1846	2388	****	1949	5626	4676	8145	12249	****
– прибулих	1979	2007	2041	2669	2978	****	13031	14124	14155	17413	19892	****
– вибулих	811	703	706	823	590	****	11082	8498	9479	9268	7643	****
8. Індекс розвитку людського потенціалу**	0,696	0,703	0,710	0,714	0,706	****	0,706	0,714	0,720	0,726	0,729	****

Джерело:

* побудовано за даними : Держкомстату України;

** за даними звітів ПРООН;

*** за даними <http://belstat.gov.by>

**** дані не оприлюднено.

Рівень офіційного безробіття в Республіці Білорусь значно нижчий, ніж в Україні (2,6–4,8% в Україні та 0,9–1,9% в Республіці Білорусь протягом 2005–2009 рр.). У Республіці Білорусь будується більше квартир (у перерахунку на душу населення). Так, протягом 2004–2008 рр. в РБ будувалося 41–73 квартири на рік в перерахунку на 1000 осіб наявного населення, а в Україні – лише 15–20.

Загалом, згідно з World Bank Doing Business 2010, добробут білорусів у 1,5 разу перевищує добробут українців: \$5384 проти \$3213.

Заходи окремих програм повинні бути спрямовані на такі цільові аудиторії – професійні наукові й інженерні кадри – фахівців, що мають диплом про вищу освіту, а також учені ступені кандидата й доктора наук або еквівалентні їм за спеціальностями, що відповідають пріоритетним напрямам науково-технологічного й інноваційного співробітництва; державні й муніципальні службовці, зайняті у сфері інноваційної діяльності й державно-приватного партнерства; студенти закладів вищої професійної освіти, що навчаються за програмами вищої професійної освіти (бакалавра, магістра, спеціаліста або еквівалентними їм), а також за програмами післявузівської професійної освіти за спеціальностями, що відповідають пріоритетним напрямам науково-технологічного й інноваційного співробітництва; фахівці з управління інноваціями й інноваційної політики, що забезпечують організацію зв'язку науки, освіти й бізнесу, керівники й фахівці малих високотехнологічних підприємств.

До взаємодії в галузі міжнародної науково-технологічної кооперації повинні залучатися не тільки промислові компанії (недержавні за формою власності), але й наукові структури університетів та державні наукові лабораторії. Співробітництво цих інституцій полегшує просування технологічних розробок від науково-дослідної лабораторії на ринок, а разом з тим економічне зростання країн на технологічній основі. Подібна міжнародна кооперація дозволить більш ефективно залучати комбінацію джерел фінансування (державних і недержавних коштів з країн-учасниць), поєднувати сили наукових підрозділів компаній та академічної науки, зберігати права інтелектуальної власності та набувати виключні права на ліцензування розроблених технологій.

Організаційними формами взаємодії між Україною і Білорусією можуть виступати технологічні платформи за пріоритетними напрямками розвитку технологій (критичних технологій), кластери як регіональні в рамках транскордонного співробітництва, так і технологічні, включаючи ланцюжок технології від технологічного знання до впровадження технологічної інновації. У зв'язку з тим, що рисою багатьох сучасних кластерів є наявність знанневої компоненти в кожному виробленому ними продукті або послужі, інтелектуальна робота, спеціальні знання й комунікації стають факторами не лише створення доданої вартості, але й посилення конкурентоспроможності, економічного розвитку суб'єктів господарювання. Це відповідає загальним тенденціям глобальної економіки.

З метою інноваційного співробітництва транскордонних регіонів України й Республіки Білорусь виникає необхідність у розробці механізмів партнерства членів кластерів у розвитку освіти як фактора конкурентоспроможності. Вплив учасників кластерів на змістовну сторону професійної освіти в регіоні можливий завдяки, по-перше, організації при закладах професійної освіти представництв промислових асоціацій, по-друге, включенню до складу промислової асоціації спеціалізованих навчальних професійних закладів. Такі механізми взаємопроникнення сфери освіти й бізнесу дозволять: організувати центри галузевої освіти в рамках спільних програм з університетами й технологічними коледжами; здійснювати спільну розробку спеціальних навчальних програм професійної підготовки майбутніх фахівців у навчальних закладах регіону; спільно організувати курси з перепідготовки й підвищення кваліфікації менеджерів з питань законодавства, менеджменту, маркетингу, конкурентоспроможності.

Носієм партнерських відносин у кластерах є людина, тому розвиток людського капіталу є початковим етапом кластеризації. Розвиток людського капіталу вбачається, з одного боку, в підвищенні освітнього рівня менеджерів і підприємців, а з іншого – в підвищенні професійної майстерності фахівців і працівників організацій кластера. Підвищення освітнього рівня менеджерів, фахівців і робітників можливе за допомогою такого методу формальної освіти: організація місцевими органами державного управління й університетами навчальних програм з перепідготовки й підвищення кваліфікації працівників. Між університетами й підприємствами повинна існувати гнучкість у співробітництві, яка забезпечується включенням освітніх організацій у промислові асоціації, спільною розробкою спеціалізованих курсів і програм, розподілом фінансової вигоди від спільних форм співробітництва в дослідженнях і розробках, оскільки національні програми можуть занадто повільно змінюватися й не відповідати технологічним особливостям кластерів.

Важливим фактором сьогодні є вплив соціальних мереж на зміст і характер взаємодії. Наприклад, дослідження показали, що найбільш важливими соціальними очікуваннями від партнера, якщо фірма бере участь у міжфірмовому співробітництві в маркетинговій діяльності, є "відкритість" (96%), "компетентність" (92%) і "знання" (90%). Результати дослідження свідчать про те, що фактор близькості розташування не є ключовим питанням сам по собі для розвитку міжфірмового співробітництва у сфері інновацій. Спільне розташування, однак, може якимось чином сприяти розвитку так званого "соціального склеювання" [14] за допомогою трансферу знань з іншими людьми в цій галузі, але не в обмін стратегічною маркетинговою інформацією. Загалом, відносини між спільним розташуванням й соціальними мережами є складними і між цими обома елементами найчастіше важко відокремити. Так, розташування допомагає в соціальних елементах мережі, які, у свою чергу, сприяють побудові стратегічних спільних організацій, наприклад, у сфері

маркетингу, що сприяє підвищенню продуктивності. Результат дозволяє передбачити, що в науково-технологічній взаємодії необхідно приділяти більше уваги ролі електронних засобів зв'язку при передачі технічного змісту, оскільки саме шляхи розв'язання цієї проблеми будуть впливати на процес міжфірмового співробітництва.

Висновки. Отже, концепція соціальної спрямованості науково-технологічної та інноваційної взаємодії України й Республіки Білорусь покликана забезпечити організацію й реалізацію політики стабільного й збалансованого економічного зростання з підвищенням рівня добробуту і якості життя населення на основі ефектів масштабу, мультиплікаційного й синергетического ефектів, включаючи такі напрями: розвиток системи кадрового забезпечення міждержавного інноваційного співробітництва, розвиток людського капіталу й підготовки кадрів сучасних керівників та активних учасників інноваційних програм і проєктів; стимулювання підприємницької активності й формування сучасної культури учасників інноваційного процесу. Спільні інноваційні проєкти обов'язково повинні сприяти розвитку соціальної інфраструктури на якісно новій основі, а саме: у напрямі підвищення надійності інженерних систем і комунікацій; інформаційних технологій для соціальної сфери; забезпечення комфортних умов життя.

Визначення пріоритетів у соціальній політиці держав, жорстке й чітке виконання правових приписів, що вводяться на наднаціональному рівні, дозволить відмовитися від першочергового принципу політичної й економічної доцільності й стати на шлях поступового й гнучкого регулювання соціальної політики на рівні країн-партнерів. У такий спосіб слід констатувати факт зміни наповнення соціальної політики.

Активізація продуктивного діалогу зацікавлених груп (політиків, бізнесменів, представників суспільних рухів і т.п.) не може розгортатися на основі декларативних обіцянок і закликів. Для серйозного обговорення й пошуку взаємоприйнятних рішень потрібні принципово інші інструменти. Стає очевидним, що її завдання – не тільки підтримка найбільш соціально незахищених груп суспільства, але й надання можливості для кожного реалізуватися, внести свій внесок у створення суспільного багатства, маючи гарантії забезпечення своїх інтересів.

Широкі комунікації в науковому співтоваристві України й Білорусі, уміння грамотно користуватися інформаційними ресурсами, вибір "проблемних" тем для обговорення, міждисциплінарне дослідження, нарешті, попередньо підготовлені рекомендації – все це буде демонструвати науковому співтовариству і політикам ефективність нової організації. В основу взаємодії повинен бути покладений чіткий поділ сфер компетенції партнерів. Ініціативи можуть висуватися обома сторонами залежно від інтересів, оцінки ситуації й перспектив розвитку кожної зі сторін. Сформовані організаційні майданчи-

ки за участю бізнесу дозволять швидко й результативно реалізувати напрацьовані пропозиції та проекти.

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://europa.eu/scadplus/glossary/lisbon_strategy_en.htm
2. *Krull W.* A fresh start for European science. The scientific community must take up the challenges set by EU objectives / W.Krull // *Nature*. – 2002. – V. 419. – P. 1–408.
3. Networking of center of excellence and creation of virtual centers // Commission's Communication "Towards a European Research Area" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ftp://ftp.cordis.lu/pub/rtd2002/docs/era_excellence.pdf
4. *Радугин А.А.* Социология / А.А.Радугин, К.А.Радугин. – М., 1994. – 484 с.
5. *Хазин М.* Доклад, прочитанный М.Хазиним на конференции, организованной Вятским социально-экономическим институтом (февраль 2005 г., г. Кирове (Вятке)).
6. *Lundvall B.-A.*, ed. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. – London, 1992.
7. *Whitley.* The Changing European Firm / Whitley(ed.). – London : Routledge, 1996.
8. *Winner L.* Upon opening the black box and timing it empty: Social constructivist philosophy of technology / Winner L. // *Science, Technology, & Human Values*, 1993. – № 18. – P. 362–378.
9. *Пригожин А.И.* Дезорганизация: причины, виды, преодоление / А.И.Пригожин. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 402 с.
10. *Гринберг Р.* Стратегия интеграционных процессов на постсоветском пространстве / Р.Гринберг // *Экономическое обозрение*. – 2004. – № 4. – С. 27–31.
11. Національна стратегія стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р. / Національна комісія з стійкого розвитку Республіки Білорусь ; редкол.: Я.М.Олександрович та ін. – Мн. : Юніпак. – 2004. – 200 с.
12. *Иноземцев В.Л.* Расколотаая цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции / В.Л.Иноземцев. – М. : Academia- Наука, 1999. – 412 с.
13. *Никитенко П.Г.* Ноосферная экономика и социальная политика: стратегия инновационного развития / П.Г.Никитенко. – Минск : Белорус. наука, 2006. – 479 с.
14. *Портер М.* Конкуренция / М.Портер. – М. : Издат. дом "Вильямс", 2002. – 496 с.

Отримано 01.09.11

Л.И. Федулова, д-р экон. наук

СОЦИАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
И ИНТЕГРАЦИИ УКРАИНЫ И РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ
В ИННОВАЦИОННО-ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

В статье раскрыты приоритетность социальных вопросов при развитии интеграционных процессов. Предложены и обоснованы направления улучшения социальной направленности взаимодействия Украины и Республики Беларусь в инновационно-технологической сфере.

Ключевые слова: интеграция, инновационно-технологическая сфера, социальная направленность, организационное взаимодействие.

Fedulova L.I., Dr. of Econ. Scie.

SOCIAL ORIENTATION OF COOPERATION AND INTEGRATION
OF UKRAINE AND REPUBLIC OF BYELORUSSIA IS IN INNOVATIVE-
TECHNOLOGICAL SPHERE

In the article exposed priority of social questions at development of integration processes. Offered and grounded directions of improvement to the social orientation of co-operation of Ukraine and Republic of Byelorussia in an innovative-technological sphere.

Key words: integration, innovative-technological sphere, social orientation, organizational co-operation.